

Izvorni znanstveni rad
UDK 321.013(061.1EU:497.5)
061.1EU:(497.5)(1-04)
Primljeno: 22. veljače 2013.

Pomicanje granice Europske unije na jugoistok i višestruki procesi teritorijalizacije

VIŠESLAV RAOS

Centar za politološka istraživanja, Veleučilište VERN'

Sažetak

Europska unija kao jedinstven postmoderni politički sustav redefinira državnost, suverenost i teritorijalnost te pri tome mijenja tradicionalni značaj teritorija i državnih granica. Europske integracije za posljedicu imaju razgradnju postojećih prostornih referentnih okvira (deteritorijalizaciju), ali istovremeno i reteritorijalizaciju, odnosno stvaranje novih prostornih odnosa i referentnih okvira. Širenjem Europske unije šire se i pogranično-carinski mehanizmi koji iznova naglašavaju ulogu kontrole teritorija i važnost prostornog razgraničenja. Dinamičnu ulogu i značaj teritorija u politici možemo zorno pratiti na slučaju Hrvatske. Ratno iskustvo stvaranja suvremene hrvatske države duboko je obilježeno ključnom ulogom teritorija i teritorijalnosti u politici. Pristupanjem Hrvatske Europskoj uniji dolazi do rušenja granica prema drugim zemljama članicama, no istovremeno dolazi do uspostave novih razgraničenja prema postjugoslavenskom susjedstvu. Tri slučaja, tj. granični prijepori Hrvatske sa Srbijom, Bosnom i Hercegovinom te Crnom Gorom pokazuju višestrukost značenja teritorija u politici te nemogućnost odvajanja političkog od teritorijalnog.

Ključne riječi: Europska unija, Hrvatska, teritorij, granica, Schengen

1. Uvod

Razvoj novih informacijsko-komunikacijskih tehnologija, sve veća svijest o globalnoj povezanosti svih država svijeta te smanjenje broja klasičnih ratnih sukoba naizgled dovode do smanjenja uloge teritorija u politici. Proces globalizacije i decentralizacije gospodarske aktivnosti (nadasve u području financijskog kapitala), ali i prekogranični karakter novih globalnih ugroza (npr. klimatske promjene) dovode u pitanje teritorijalni suverenitet država (usp. Agnew, 2009: 8; Agnew, 2003: 58; Agnew i Corbridge, 1995: 164), što može navesti na zaključak da smo ušli u

postteritorijalno doba. Posebice u kontekstu Europske unije možemo ustvrditi da stvaranje zajedničkog tržišta i zajedničkog carinskog prostora ruši granice i barijere te tako umanjuje važnost politike bazirane na posjedovanju određenog teritorija i točnom određivanju međudržavnih granica (usp. Williams, 2003: 368). Prenošenje dijela suverenosti na zajedničke europske institucije obesnažilo je značenje klasične teritorijalne suverenosti utemeljene u trojstvu suvremene države – državnog teritorija, državne vlasti i državnog naroda (državljana, političkog naroda). Stvaranje Schengenskog prostora nadišlo je mnoge neriješene granične probleme između zemalja članica Europske unije.¹ Od novih se članica, posebice onih koje su u nedavnoj prošlosti iskusile rat, očekuje da riješe bilateralne probleme sa susjedima prije negoli se priključe Europskoj uniji. S tim izazovom suočila se i Hrvatska. Premda Europska unija obeshrabruje korištenje pregovaračkog procesa i procesa ratifikacije pristupnog ugovora za rješavanje bilateralnih pitanja na način da se pristupajuće zemlje blokira zbog neriješenih pitanja sa zemljama članicama, Slovenija se, pored nekih drugih bilateralnih pitanja, upravo zbog pitanja državne granice ispriječila Hrvatskoj na njezinu putu prema punopravnom članstvu u Europskoj uniji.² Stoga Europska komisija očekuje da Hrvatska ubrzano riješi i druga otvorena granična pitanja s preostalim postjugoslavenskim susjedstvom. Nova jugoistočna granica Europske unije postat će koju godinu nakon ulaska Hrvatske u članstvo također schengenska granica, što pretpostavlja jasno definiranu liniju razgraničenja, ali i pripremljenost hrvatskih redarstveno-carinskih snaga na zaštitu sigurnosti Europske unije prema van. Jugoistočna Europa područje je mnogih izazova koji ugrožavaju sigurnost članica Europske unije. Pravci trgovine narkoticima i ljudima prelaze preko hrvatskog teritorija, te stoga vanjska granica EU predstavlja dugoročnu sigurnosnu barijeru protiv te vrste prijetnji. Imajući sve to na umu, možemo ustvrditi kako, paradoksalno, pristupanje Hrvatske Europskoj uniji, supranacionalnom političkom sustavu *sui generis* koji ruši granice i operira s postmodernim konceptom državnosti, ponovno naglašava tradicionalnu važnost teritorijalne suverenosti te određivanja i rješavanja pitanja državnih granica. Premda, kako je uvodno spomenuto, naizgled slabi značaj teritorija u politici, procesi teritorijalizacije djeluju dvojako, odnosno istodobno ruše stare i stvaraju nove okvire, podjele i barijere.

Cilj je ovog rada ukazati na višestruke aspekte procesa teritorijalizacije te analizirati granične sporove Hrvatske s trima istočnim susjedima – Srbijom, Bosnom i Hercegovinom te Crnom Gorom, tj. otvorena pitanja koja Hrvatska ima oko raz-

¹ Za raspravu o ulozi Europske unije u rješavanju graničnih prijepora vidi Dietz, Albert i Stetter, 2008.

² O pitanju hrvatsko-slovenske granice, pravnim i političkim implikacijama tog bilateralnog spora te o njegovu raspletu *Sporazumom o arbitraži* vidi između ostalog: Klemenčić i Schofield, 1995; Zavrtnik Zimic, 2003; Degan, 2007; Tomaić, 2011; Ibler, 2012; Josipović, 2012.

graničenja s tim trima zemljama, a koja su izravno povezana s budućom uspostavom istočne schengenske granice. Ovaj članak ne bavi se granicom sa Slovenijom jer se uzima da je taj granični spor načelno razriješen, tj. da je dogovoren način njegova rješavanja. Također je izostavljena rasprava o morskoj granici s Italijom, tj. problem hrvatskih i talijanskih teritorijalnih voda u Jadranskom moru.³ Na primjeru graničnih sporova Hrvatske sa Srbijom, Bosnom i Hercegovinom te Crnom Gorom pokazuje se kako postmoderno poimanje državnosti koje utjelovljuje supranacionalni politički sustav Europske unije i koje potiče smanjenje značenja međudržavnih granica i ruši stari prostorni poredak (deteritorijalizacija) istovremeno iznova naglašava ulogu teritorija i granica, odnosno stvara novi prostorni poredak (reteritorijalizacija).⁴ Analizi tih triju graničnih sporova pristupam iz perspektive kritičke geopolitike. Također pokušavam pokazati sigurnosnu dimenziju širenja Europske unije na jugoistok Europe.

2. Analitički okvir

Za razliku od političke geografije koja predstavlja političku interpretaciju geografije, geopolitika se bavi geografskom interpretacijom politike.⁵ Kritička geopolitika bavi se analizom diskursa o prostoru. Ona proučava sustave znanja i značenja o prostoru, odnosno diskurs o opisu i upisivanju značenja u odnos geografije i međunarodnih odnosa (Ó Tuathail, 1998: 3). Pristup kritičke geopolitike polazi od toga da je geopolitički diskurs sastavni dio politike (*ibid.*), odnosno da su političke prakse i politički procesi neodvojivi i nezamislivi bez narativa o prostoru. Također, ključ razumijevanja suodnosa prostornog i političkog jest fokus na pitanje moći. Ó Tuathail (1996: 1, 5) smatra kako je temeljna zadaća geografije baviti se pitanjem moći te uvodi pojam geografske moći (*geo-power*) kao opis političke moći koja se izražava u prostornoj dimenziji. Kritička geopolitika, čiji su najistaknutiji predstavnici John Agnew, Gearóid Ó Tuathail, Simon Dalby, Anssi Paasi i Stuart Elden, pod značajnim je utjecajem misli Michela Foucaulta. Radi se o njegovu poimanju odnosa znanja i moći, odnosno o tome da proizvodnja, diseminacija i perpetuacija znanja o prostoru (proizvodnja i reprodukcija teritorija i teritorijalnih odnosa) ovise o moći onoga tko stvara narativ o prostoru i onoga na koga se narativ o prostoru odno-

³ O pitanjima vezanima uz hrvatsko i talijansko teritorijalno more vidi Dominis, 2006.

⁴ Za izvorno značenje pojmova deteritorijalizacija i reteritorijalizacija vidi Deleuze i Guattari, 1983.

⁵ Premda suvremeni teorijski i metodološki eklekticizam i holizam sve više brišu jasne razlike između pojedinih znanstvenih disciplina i unutar njih između znanstvenih poddisciplina, bitno je podsjetiti kako je politička geografija poddisciplina humane geografije (geografije koja se bavi čovjekom i njegovom interakcijom s prirodom), dok je pak geopolitika poddisciplina međunarodnih odnosa te stoga pripada domeni politologije.

si. Foucault (1980: 68) operira s pojmovima teritorija, polja, premještaja, domene, tla, regije, obzora i arhipelaga. Svim tim terminima ne pripisuje samo geografsko značenje, već i pravno i političko, a naglasak stavlja, slično kao i u svojim djelima o povijesti ludila i povijesti zatvora, na diskurzivne prakse koje ukalupljaju, determiniraju, discipliniraju i usustavljaju ljudski život, u ovom kontekstu u prostornom smislu.

Premda globalizacijski procesi doista čine državni teritorij i državne granice manje apsolutnim kategorijama negoli se to činilo u prošlosti, globalizacija nije istoznačna deteritorijalizaciji (Elden, 2005). Proces globalizacije dovode do rekonfiguracije teritorija i njegova rekodiranja (unošenje novih značenja), ali nikako ne dokidaju teritorij, pa ni državni teritorij. Mistificiranje globalizacije lako vodi do pogrešnog zaključka kako dolazi do transformacije iz teritorijalnog u postteritorijalno doba, tj. iz teritorijalne u postteritorijalnu politiku. Ó Tuathail (1999: 147) dao je jasnu kritiku takvog diskursa o “kraju geografije” povukavši paralelu s danas odbačenom Fukuyaminom tezom o “kraju povijesti”, te je pokazao kako su teritorij i njegovo značenje uvijek podložni preustroju te da bi svako tumačenje koje ne primjećuje da svaku deteritorijalizaciju prati reteritorijalizacija bilo duboko ahistorijsko. Deteritorijalizacija je, prema tome, razgradnja sklopa geografije, moći i identiteta (*ibid.*: 140). Kada se razgradi jedan prostorni poredak, nastupa drugi, rekombiniranjem postojećih (uz možebitno dodavanje novih) identitetskih elemenata, društvenih praksi te izvora i odnosa moći.

3. Država, teritorij i granice

Uvodno sam bio spomenuo kako se klasična državnost temelji na državnom teritoriju, državnoj vlasti i državnom narodu (državljanima) (Jellinek, 2011). Središnji pojam i analitički objekt političke znanosti, kako komparativne politike tako i međunarodnih odnosa te sigurnosnih studija bila je i u najvećoj mjeri i dalje jest nacionalna država. Suvremenu nacionalnu državu ne možemo promišljati i analizirati bez njene prostorne komponente, a vanjsku politiku, posebice sigurnosnu politiku, ne možemo sagledavati bez uzimanja u obzir teritorijalnosti, odnosno (državnih) aktivnosti koje se odnose na definiranje i razgraničavanje prostora (Cox, 2002: 3) te na njegovu obranu i legitimaciju. Pitanje državne teritorijalnosti osobito je osjetljivo u slučaju Hrvatske jer je hrvatska država tek po završetku mirne reintegracije Podunavlja (misija UNTAES-a od 1996. do 1998. godine) ispunila jednu od osnovnih pretpostavki države – potpunu kontrolu nad državnim teritorijem.⁶ Poimanje teritorija i teritorijalnost ne određuju samo državu i njene odnose sa svojom oko-

⁶ Proces nastanka i društvene konstrukcije suvremenih (nacionalnih) država neodvojiv je od svjesne podjele zemljišta na čvrsto odijeljene, tj. ograničene teritorijalno-političke jedinice (vidi više u Storey, 2012: 31, 33).

linom, već su svi društveni (i politički odnosi) ujedno i prostorni odnosi, tj. sadrže prostornu komponentu (*ibid.*: 147). Bez obzira na to je li neki komad zemlje bezvrijedna pustara ili plodno zemljište, ili pak rudno nalazište, on u danom trenutku može postati predmetom političke borbe i prijepora ako se u njega upisuje društveno i političko značenje. Za razliku od prostora, zemlje i tla kao opipljivih, prirodnih kategorija, teritorij nastaje samim procesom upisivanja značenja, tj. on je rezultat socijalnih praksi (usp. Paasi, 2003: 112). Rimljani su izvornim pojmom *territorium* istovremeno označavali prostor (teritorij), ali i zajednicu koja na njemu obitava, tj. koja se na njemu temelji (Storey, 2012: 2). Teritorij je istovremeno i objekt koji je moguće kvantificirati i dijeliti (zemljište), ali i nedjeljiv subjekt uz koji se vezuju osjećaji i identitet (pripadnost zemlji) (Toft, 2003: 1). Iz te dvojakosti teritorija možemo uvidjeti zašto je, usprkos rastu važnosti regionalnih i međunarodnih organizacija i asocijacija (Blacksell, 2006: 37), državno ozemlje i dalje među prioritetima vanjskih i sigurnosnih politika država. Naime, državni teritorij služi kao resurs, ali i kao referentna točka nacionalnog identiteta kao podloge uspješnog funkcioniranja svake političke zajednice. Identitet pojedinaca i skupina, a sukladno tome i državljana neke suverene zemlje, neraskidivo je povezan s teritorijem i prostornim relacijama (*ibid.*: 18). Kada govorimo o teritoriju u političkom smislu, govorimo o suodnosu raspodjele moći, procesa donošenja odluka te prostora (Jones, Jones i Woods, 2004: 3). Naposljetku, državni prostor, odnosno državni teritorij, ne uključuje samo zemlju, već i pripadajući zračni, podzemni, morski i podmorski prostor (Degan, 1998: 55). Upravo je splet kopnene i morske teritorijalnosti bitan za raspravu o hrvatskim granicama, tj. o graničnim prijeporima sa susjednim državama.

Nakon pada Berlinskog zida 1989. i kraja bipolarnog svjetskog poretka te širenja EU i NATO-a na istok Europe, sve se više govori o postmodernoj sigurnosti, utemeljenoj na međusobnoj obrambenoj, gospodarskoj i političkoj isprepletenosti i suradnji. To implicira i postmoderno državnost⁷ koja odustaje od klasične, apsolutne suverenosti, nego ju putem međunarodnih ugovora, ali i supranacionalnih tvorevina poput Europske unije, dijeli, te samim time i klasična državna teritorijalnost postaje postmoderna, odnosno omekšana i relativizirana. Postmoderno poimanje granica temeljeno je na vrednovanju značaja globalizacijskih procesa koji vode slabljenju značaja granica, ali ne i njihovu dokidanju (Zorko, 2012: 32). Upravo je Europska unija međunarodnopolitički akter koji najviše promiče postmoderno shvaćanje teritorija i suverenosti i naglašava potrebu *soft power*a u ostvarivanju mira i sigurnosti u međunarodnim odnosima (usp. Rifkin, 2006: 361, 366, 368-369). No također je bitno naglasiti kako granice definiraju političku stvarnost i društvene odnose (Novak, 2011). Drugim riječima, premda se značaj međudržavnih granica zbog globa-

⁷ O razlikovanju predmoderne, moderne i postmoderne državnosti, a samim time i suverenosti i teritorijalnosti vidi više u Cooper, 2009.

lizacijskih procesa promijenio, one su i dalje konstitutivni element u društvenoj i političkoj proizvodnji prostora. Niti jedna granica, pa čak ni ona temeljena na nekoj rijeci ili planinskom lancu, nije “prirodna” u smislu primordijalnosti, već je rezultat ljudskog djelovanja i konkretne društvene prakse (usp. Diener i Hagen, 2010: 3).

Raspad države (jugoslavenske federacije), stvaranje novih država te rat procesi su koji, unatoč postmodernom političkom utjecaju Europske unije, ponovno aktualiziraju teritorijalnost i pitanje određivanja granica. Gotovo da nije moguće pronaći primjer ratnog sukoba koji ne bi na ovaj ili onaj način uključivao i teritorijalnu komponentu (Zacher, 2006: 262), tj. sukob oko granica. Istraživanja političkih geografa jasno su pokazala pozitivnu korelaciju između dužine međudržavne granice i vjerojatnosti oružanih sukoba (Brochmann, Rød i Gleditsch, 2012: 189). Dakako, to ne implicira samo po sebi sigurnosnu prijetnju za hrvatsku istočnu granicu (duga granica s Bosnom i Hercegovinom), no dobar je indikator sigurnosne osjetljivosti dugačkih, razvedenih granica. Oblik teritorija Republike Hrvatske koji nalikuje na potkovu čini hrvatsku geopolitičku poziciju izrazito ranjivom i sigurnosno zahtjevnom (Cvrtila, 2000: 154), što dodatno naglašava utjecaj pogranične dimenzije na hrvatsku vanjsku i sigurnosnu politiku, ali i ulogu Hrvatske u radu FRONTEX-a⁸ i provođenju Europske susjedske politike (*European Neighborhood Policy*).

Sigurnosna važnost granice Hrvatske prema Bosni i Hercegovini, Srbiji te Crnoj Gori očituje se ponajviše u njenom budućem sudjelovanju u “zatvaranju” i “obrani” europskog prostora, takozvane “tvrđave Europe” (*Fortress Europe*) od ilegalnih useljenika te od trgovine ljudima, drogom i drugom krijumčarenom robom, što nas dovodi do rasprave o granicama Schengenskog prostora. Kao što je već uvedno rečeno, Europska unija prema unutra ruši granice, a prema van ih ponovno stvara te pri tome uvodi u europski geopolitički prostor teritorijalnu dihotomiju na osi unutar/izvan Europske unije. Drugim riječima, procesi teritorijalizacije koje Europska unija potiče istovremeno razgrađuju prostorni poredak temeljen na strogo odijeljenim prostorima teritorijalnih nacionalnih država (europska deteritorijalizacija), ali i grade novi prostorni poredak koji Europu dijeli na zemlje koje su članice⁹ i na one koje to nisu. U geopolitičkom smislu Europska unija sve više postaje sinonimom za Europu, dok zemlje koje nisu članice postaju “predvorje za Europu”.¹⁰ U diskursu o pristupanju Europskoj uniji često je vidljiv narativ o putovanju i geografskoj promjeni. To je posebice vidljivo u hrvatskom diskursu o Europskoj uniji gdje se govori o “povratku u Europu”, “bijegu s Balkana”, “ulasku u Europu” i “odlasku u Europu”.

⁸ Europska agencija za upravljanje operativnom suradnjom na vanjskim granicama država članica Europske unije.

⁹ Njima su pridružene i zemlje članice Europskoga gospodarskog prostora – Švicarska, Norveška, Island i Lihtenštajn.

¹⁰ O stvaranju europskog identiteta kroz Europsku uniju vidi Wodak, 2007.

4. Schengenska granica

Schengenski prostor, odnosno prostor unutar Europske unije u kojem su dokinute međudržavne carinsko-granične kontrole, materijalni je, opipljiv iskaz četiriju sloboda – slobodnog prometa i protoka dobara, kapitala, usluga i ljudi – kao temelja zajedničkog tržišta. Današnji Schengenski prostor temelji se na Dogovoru iz Schengena koji je potpisan 1985, a stupio je na snagu 1995. godine (Hix, 2005: 349). Provedba Schengenskog dogovora prema van, odnosno na izvanjskim granicama Europske unije, temelji se na zajedničkim carinskim i policijskim (EUPOL) režimima. Ukidanjem unutarnjih granica kao ključno sigurnosno pitanje nametnula se kontrola vanjskih granica, posebice u kontekstu kontrole imigracije i azilantske politike (*ibid.*: 353). Širenjem Europske unije 2003. i 2007, a posljedično i (sporijim i kasnijim) širenjem schengenskog režima, širi se i prostor koji je potrebno nadzirati, odnosno pogranično područje kojemu je potrebno posvetiti posebnu sigurnosnu pažnju kako bi se spriječili ilegalni prelasci i druge kriminalne aktivnosti, poput krijumčarenja ljudi i dobara, posebice opojnih sredstava, alkohola i duhanskih proizvoda. Ilegalna migracija i krijumčarenje podrazumijevaju i niz popratnih sigurnosnih problema, kao što su krivotvorenje osobnih dokumenata (posebice putnih isprava), podmićivanje carinskih i graničnih službenika te zloupotreba sustava dodjele azila (Futo, Jandl i Karsakova, 2005: 45). Posebno su snažni migratorni pritisci na granice Europske unije s područja Magreba te Bliskog istoka, ali i iz udaljenijih politički i sigurnosno nestabilnih područja poput Afganistana i Pakistana (Furness, 2000: 94). Od novih članica Unije jedino Bugarska i Rumunjska još nisu postigle uvjete za primanje u Schengenski prostor, dok su Irska i Ujedinjeno Kraljevstvo postigli posebnu iznimku i izuzeće (*opt-out*) kojim su ostali izvan zajedničkog prostora nadzora granice i slobodnog putovanja. Hrvatska će ulaskom u Europsku uniju, a potom i ulaskom u Schengenski prostor imati izrazito dugačku granicu sa zemljama ne-članicama EU (Srbija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora), što će iziskivati velike napore u provođenju kako pojačanih standarda hrvatske prekogranične sigurnosti tako i sigurnosti cijele Europske unije. Posebnu će pažnju pri tome trebati posvetiti provođenju nadzora nad dijelovima granica izvan graničnih prijelaza, tj. takozvanoj zelenoj granici (šumska i planinska, teško prohodna i teže pregledna područja, primjerice područje Istočne Like) i plavoj granici (riječna područja na Uni, Savi i Dunavu te morska područja kod Neuma i u Malostonskom kanalu te u Bokotorskom zaljevu, Šegvić, 2011: 19).

5. Granica s istočnim susjedima

Pitanje rješavanja graničnih sporova i prijepora Republike Hrvatske sa susjednim postjugoslavenskim državama svoju političku i međunarodnopravnu podlogu vuče iz vremena raspada jugoslavenske federacije i rada Arbitražne komi-

sije¹¹ (1991-1993) u okviru Mirovne konferencije za Jugoslaviju kojom je predsjedao lord Carrington. U kontekstu granica bitno je arbitražno *Mišljenje broj 3* kojim je utvrđeno kako se zatečeno razgraničenje sastavnica jugoslavenske federacije svakako mora poštivati te da se bilo kakve eventualne izmjene ili utvrđivanja moraju temeljiti na slobodnim međusobnim ugovorima i dogovorima te se voditi međunarodnopravnom praksom (Dokumenti, 1996: 169-171; Radan, 2002: 206). Mišljenja Arbitražne komisije bitna su i zato što državu definiraju kao “kolektivitet koji čine teritorij i stanovništvo” (Degan, 1996: 182), čime se dodatno naglašava važnost prostora u određivanju suverenosti i državnosti. Premda sve do danas traju znanstveni prijepori oko točnih uzroka i povoda za ratni raspad jugoslavenske federacije (Ramet, 2005: 1-27), osvajanje teritorija, obrana prostora te definiranje granica svakako pripadaju vrlo opipljivim faktorima koji su oblikovali ratna zbivanja na području bivše Jugoslavije.¹² Teza srbijanskog vodstva da pravo na samoodređenje imaju narodi, a ne republike kao sastavnice federacije izravno je bila povezana s oprečnim stavovima republičkih vodstava o statusu međudržavnih granica (Klemenčić, 1993a: 49). Brzo i uspješno međunarodno priznanje novonastalih država (sastavnica federacije koje su se odcijepile na temelju odredaba Ustava iz 1974. godine, *ibid.*: 51) temeljeno je upravo na poštivanju uzusa međunarodnog prava i činjenici da su postojeće međurepubličke granice “prevedene” u međudržavne granice (Radan, 2002: 135). Od svih republika koje su se odcijepile od jugoslavenske federacije (Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina te Makedonija) najjače inzistiranje na poštivanju i zadržavanju postojećih granica moguće je zamijetiti u slučaju Hrvatske (Klemenčić, 1993a: 49).

Sukladno svemu navedenom, sva dosad neriješena razgraničenja između Hrvatske i njenih postjugoslavenskih susjeda trebala bi se rješavati na temelju međunarodnog prava kako bi se izbjegla partikularna tumačenja i postigli režimi i dogovori koji će biti međusobno prihvatljivi i međunarodno prikladni (Degan, 2005: 49). Međutim, pregled triju slučajeva, tj. graničnih problema Hrvatske s trima istočnim susjednim zemljama, pokazat će da čak i kada se uzimalo u obzir međunarodno pravo, dolazilo je do višestrukih i suprotnih tumačenja načela po kojima se određuju granice, što je u konačnici dovelo do situacije da Hrvatska ni u trenutku ulaska u Europsku uniju, dvadeset i dvije godine nakon proglašenja neovisnosti, sedamnaest godina od kraja ratnih sukoba i četrnaest godina nakon potpune reintegracije privremeno okupiranog državnog teritorija i dalje nema u potpunosti definirane sve granične točke, odnosno još uvijek mora iznaći rješenja sa susjednim zemljama koja će za re-

¹¹ Za ovu se komisiju posljedično uvriježio naziv Badinterova komisija, prema njenom predsjedniku, francuskom pravniku (tada i ustavnom sudcu) Robertu Badinteru.

¹² O višeslojnim razlozima raspada jugoslavenske federacije vidi i Jović, 2003 te zadnje poglavlje u Popović, 2012.

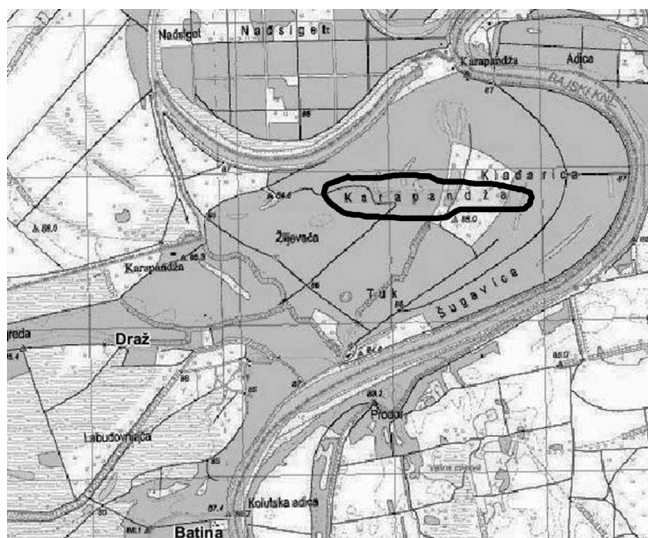
zultat imati međusobno priznato određivanje graničnih crta. S druge strane, mnoge stare članice EU još nisu u potpunosti razriješile svoje granične prijepore, no budući da Europska unija unutar sebe promiče razgradnju postojećih referentnih okvira državnih granica, to nije politički ni sigurnosni problem. S druge strane, zbog zamora od proširenja koji je prisutan u gotovo svim članicama EU, može se očekivati da će hrvatska istočna granica dulji niz godina biti i vanjska granica Europske unije, te stoga neriješena granična pitanja Hrvatske sa Srbijom, Bosnom i Hercegovinom te Crnom Gorom jesu te mogu i dalje biti politički i sigurnosni problem.

5.1. Granica sa Srbijom

Hrvatska granica sa Srbijom iznosi 241 kilometar (Klemenčić, 1993b: 33). Određivanje te pretežito riječne granice pod izravnim je utjecajem posljedica ratnih operacija koje je Srbija, odnosno Jugoslavenska narodna armija pod srpskim političkim vodstvom vodila na području Baranje, Podunavlja i Zapadnog Srijema (šire u Tatašević, 1996). Osjetljivost granice sa Srbijom posebno je vidljiva u Vukovaru, gradu koji je pretrpio masovna ratna razaranja, a koji se svojim isturenim geografskim i prometnim položajem izravno naslanja na Dunav i državnu granicu (Klemenčić, 2007: 128). Nakon uspješno završene misije UNTAES-a i završetka procesa mirne reintegracije 1998. kojim je vraćen ustavno-pravni poredak na krajnji istok Hrvatske, nekoliko je točaka na Dunavu ostalo sporno. Dok je kopneni dio granice u Srijemu neupitan te se i dalje temelji na zaključcima Đilasova povjerenstva iz 1945. godine, 140 kilometara riječne, dunavske granice izaziva prijepore (Klemenčić i Schofield, 2001: 16-17). Problem određivanja granice na Dunavu, kao što je to slučaj i kod mnogih drugih riječnih granica, nastao je zbog meandriranja rijeke i protupoplavnih radova na rijeci (brane, ustave, odvodni kanali) koji su mijenjali njen tok s obzirom na prvotno određenu granicu. Zbog nepodudaranja prethodno definirane granice i sadašnjeg toka rijeke postoje komadići (džepovi) kopna (vidi *sliku 1* na str. 42) i riječni otoci (ade) (vidi *sliku 2* na str. 43 i *sliku 3* na str. 44) koji se nalaze sa suprotne strane obale Dunava, što otežava upravljanje granicom. Pri tome valja naglasiti da se katastarske granice (koje idu u prilog hrvatskoj službenoj poziciji u graničnom sporu) u međunarodnom pravu i određivanju granica sukladno njemu mogu uzimati tek kao pomoćno sredstvo, odnosno kriterij određivanja granične crte (Degan, 2005: 48).

Degan u svojem članku o međunarodnom pravu kao temelju rješavanja postjugoslavenskih graničnih sporova napominje da će određivanje dunavske granice u konačnici trebati u najvećoj mjeri pratiti maticu rijeke (takozvani *thalweg*), sukladno međunarodnoj praksi (*ibid.*: 49). Takvo se rješenje u dobroj mjeri poklapa sa službenim srbijanskim stajalištem koje tvrdi da se sadašnja granica treba povući na sredini Dunava (što je i *de facto* posljedica ratnih zbivanja), s obzirom na to je

Slika 1. Sporno područje: Karapandža na sjeveroistoku Baranje

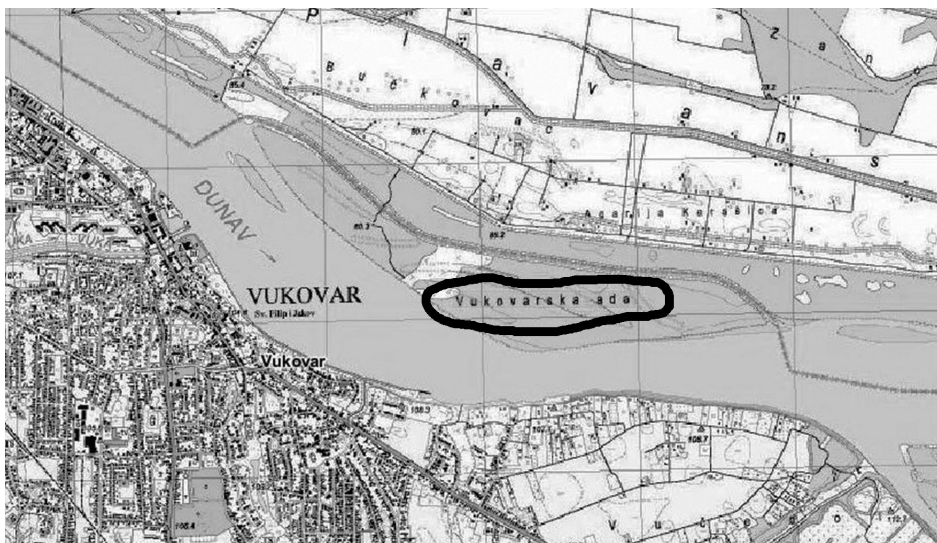

Izvor: Državna geodetska uprava Republike Hrvatske, istaknuo autor

Dilasovo povjerenstvo granicu definiralo kao srednji plovni put rijeke (Klemenčić i Schofield, 2001: 18-19). Usprkos tome argument je hrvatske strane da su sporna područja za cijelo vrijeme zajedničke jugoslavenske federativne države bila pod hrvatskom republičkom upravom (Klemenčić i Schofield, 2001: 19) te Hrvatska dokazuje takvo stanje katastarskim podacima, koji, međutim, kao što smo već ranije spomenuli, ne mogu biti ključni, već samo pomoćni kriterij određivanja granica. Za određivanje granica i uspješno rješavanje graničnih sporova važno je da se primjenjuje međunarodno pravo, a da se napusti inzistiranje na ostvarivanju onih i onakvih nacionalnih interesa koji nemaju pravnu podlogu, te se stoga ne uklapaju u međunarodno pravo (Degan, 2005: 49). Drugim riječima, iako upravo ovakvi primjeri pokazuju (novu) aktualnost teritorija i razgraničenja u politici, uspješno razrješenje ovakvih prijepora mora uključivati obuzdavanje tumačenja suverenosti kao isključivog i jednostranog provođenja nacionalnih interesa, tj. nacionalni interesi trebaju biti uklupljeni u širu perspektivu zajedničke europske sigurnosti i mira.

Prijepori oko jurisdikcije nad spornim riječnim otocima (adama) dokumentirani su za cijelog razdoblja SFR Jugoslavije te pokazuju da su republičke vlasti u Hrvatskoj i pokrajinske vlasti u Vojvodini pokušavale riješiti granična pitanja, ali i donose niz dokaza i argumenata koji bi u konačnici mogli omogućiti Hrvatskoj da uspostavi nadzor nad Vukovarskom i Šarengradskom adamom jer posjeduje dokumen-

Slika 2. Sporno područje: Vukovarska ada

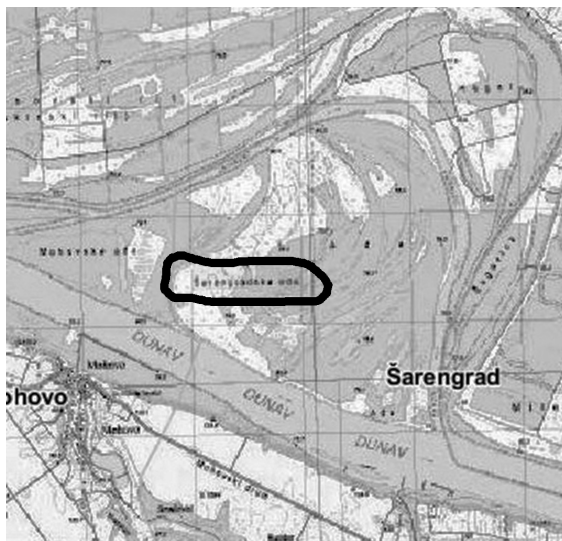
Izvor: Državna geodetska uprava Republike Hrvatske, istaknuo autor

taciju koja vezuje te prostore uz prostore bivših općina (danas gradova) Vukovara i Iloka (Klemenčić i Schofield, 2001: 19).

Vanjska politika Srbije već je duže vrijeme fokusirana na pitanje Kosova, tako da neriješena granična pitanja s Hrvatskom nisu prioritet. S druge strane, Hrvatska kao članica EU mora razriješiti sporne točke na Dunavu sukladno uzusima međunarodnog prava te pripremiti tu osjetljivu granicu na uvođenje schengenskog režima carinske i granične kontrole. Nadalje, poboljšanje suradnje Beograda i Bruxellesa nužno će uključivati i rješavanje bilateralnih pitanja s Hrvatskom, dok će se od Hrvatske kao nove članice očekivati konstruktivna i proaktivna susjedska politika.

Granica na Dunavu dobar je pokazatelj sruza političkog i prirodnog. Prirodni proces (meandriranje rijeke) izravno se suprotstavlja i ometa političke zamisli (želja za delineacijom i konsolidacijom državnog teritorija). Ade na Dunavu pokazuju kako teritorij i granica imaju duboko simboličko i identitetsko značenje. Prepreka rješavanju riječnog razgraničenja jest i strah dijela podunavskog stanovništva da bi eventualni gubitak dijela teritorija značio perpetuiranje ratnih stradanja. S druge strane, Srbija neriješenim statusom ada uspijeva u politici vidljivosti i prisutnosti, tj. naglašava svoju prisutnost u podunavskom području. Imovinsko-pravni problemi koji prate problem razgraničenja na Dunavu simptom su jednog specifičnog stanja postkomunističke teritorijalizacije. Naime, transformacija društvenog u državno, tj.

Slika 3. Sporno područje: Šaregradska ada

Izvor: Državna geodetska uprava Republike Hrvatske, istaknuo autor

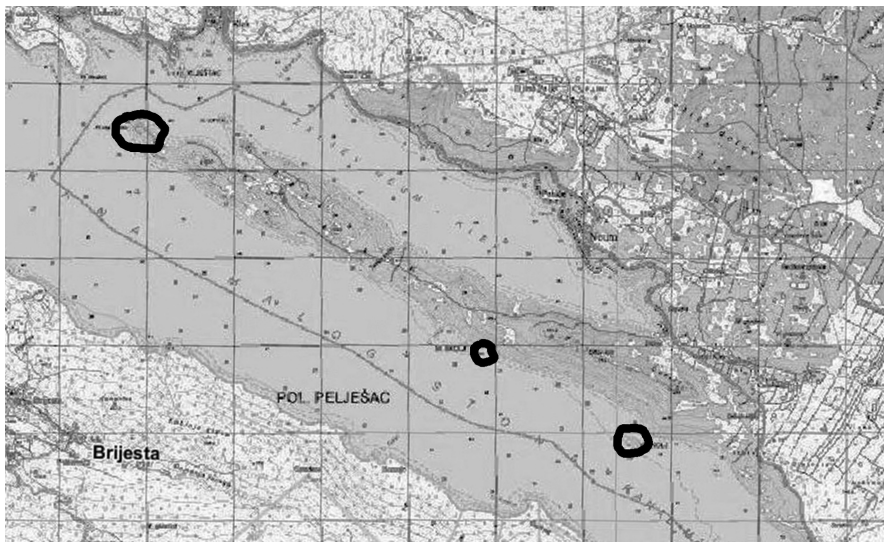
državnog u privatno vlasništvo u kontekstu zemljišta predstavlja rekonfiguracije teritorijalnih odnosa, koji pak impliciraju odnose moći i identiteta. Stoga su prelazak na tržišno gospodarstvo, ali i osamostaljenje republike te rat koji je uslijedio izravni pokretači istodobne deteritorijalizacije i reteritorijalizacije.

5.2. Granica s Bosnom i Hercegovinom

Hrvatska granica s Bosnom i Hercegovinom iznosi 932 kilometra (Klemenčić, 1993b: 33) te je ujedno i najduža granica Republike Hrvatske s nekom zemljom, zbog čega ima poseban sigurnosni i strateški značaj. Djelomično se radi o riječnoj granici (Una, Sava), a velikim dijelom i o granici na teško prohodnim brdskim i planinskim područjima (Dinara).

Razgraničenje Hrvatske i Bosne i Hercegovine dodatno je opterećeno jer hrvatske stranke u Bosni i Hercegovini smatraju da službeno Sarajevo stavlja bosanskohercegovačke Hrvate u neravnopravan položaj, dok pak bosanska strana granicu percipira u kontekstu upletenosti Hrvatske u ratna zbivanja u Bosni i Hercegovini te nekadašnje ideje o podjeli Bosne i Hercegovine i pripajanju njenih dijelova Hrvatskoj. Ti stavovi ne spominju se u službenoj komunikaciji i pregovaranju oko granice, no daju pozadinski kontekst koji nikako nije moguće zanemariti u analizi odnosa tih dviju zemalja. Veći dio granica na Jadranu naslijeđen je iz doba Jugosla-

Slika 4. Sporna područja: Vrh Kleka, Veli Škoj, Mali Škoj

Izvor: Državna geodetska uprava Republike Hrvatske, istaknuo autor

vije i sporazuma s Italijom (Klemenčić i Topalović, 2009: 313), no morska granica s Bosnom i Hercegovinom izaziva prijepore jer se radilo o unutarnjoj, međurepubličkoj morskoj granici koju za vrijeme zajedničke države (slično kao i u slučaju hrvatsko-slovenske morske granice) nije bilo “potrebno” definirati, tj. nije postojao politički imperativ da se to učini. Drugim riječima, baš kao i unutar EU, unutar federativne Jugoslavije došlo je do procesa razgradnje postojećih prostornih referentnih okvira na razini granica između republika i njihovih teritorijalnih odnosa. Bosna i Hercegovina je u geografskom smislu u nepovoljnom položaju (Rudolf, 2007: 117) jer ima tek uzak dodir s morem, tj. obalu u dužini od 21,2 kilometra, s time da istureni, vanjski dio obale iznosi svega 10 kilometara (vidi *sliku 4*, Blake i Topalović, 1996: 34). Bosanskohercegovačko more po međunarodnom pravu mora spada u skupinu takozvanih “zatvorenih mora” (*mare clausum*) (*ibid.*: 40), te stoga svi bosanskohercegovački brodovi za pristupanje međunarodnim vodama moraju prolaziti hrvatskim morskim tjesnacima (Neretvanski i Korčulanski kanal), a prolaz im je zajamčen pravom na neškodljivi prolaz (Rudolf, 2007: 117). Međutim, bosanskohercegovačko političko vodstvo pokušava naknadnim tumačenjima razgraničenja sebi priskrbiti izravan doticaj s međunarodnim vodama. Općenito, širina teritorijalnog mora (a time i pitanje doticaja s međunarodnim vodama) bila je i ostala jedna od najvećih točaka razmirica među državama (Vokić Žužul, 2009: 90).

Slika 5. Sporna područja: Otočić na Uni i utvrda Zrinskih

Izvor: Državna geodetska uprava Republike Hrvatske, istaknuo autor

Nekoliko godina nakon potpisivanja Sporazuma u Daytonu i okončanja rata u Hrvatskoj i BiH te su dvije zemlje 1999. godine potpisale Ugovor o državnoj granici. Tim ugovorom definirane su sve sporne točke i upitne demarkacijske kote na gotovo tisuću kilometara zajedničke granice. Njime su definirane i neke sporne točke na način da je na području poluotoka Kleka bosanskohercegovačkoj strani dodijeljen vrh poluotoka Kleka te Mali i Veli Škoj koji se nalaze neposredno uz obalu (vidi sliku 4), dok je pak na riječnoj granici na Uni određena granica niz maticu rijeke, osim u slučaju prirodnih prepreka, kao što su otočić na Uni te stara utvrda Zrinskih na suprotnoj obali (vidi sliku 5) (Klemenčić, 1999/2000: 98-99). Utvrda Zrinskih za hrvatsku stranu ima prvenstveno povijesno-kulturno-identitetski značaj, a u puno manjoj mjeri strateško-sigurnosnu važnost.

Dok je razgraničenje na moru ostavilo hrvatsku stranu nezadovoljnom, granica na Uni postala je problem za bosanskohercegovačku stranu, točnije za Republiku Srpsku (*ibid.*). Morska granica kod Kleka jedinstven je slučaj u svijetu jer bi prema postulatima međunarodnog prava mora i tako kratka obala trebala biti podloga za teritorijalno more, no s druge strane u Neumu ne postoje geohidrološki kapaciteti za izgradnju luke (Klemenčić i Topalović, 2009: 320) (zbog toga je Bosni i Hercegovini omogućeno korištenje dijela luke u Pločama). Najava izgradnje Pelješkog mosta (i njegova predviđena visina) kao načina povezivanja dvaju dijelova hrvatskog kopna u BiH je dočeka kao prijetnja mogućnostima transportne komunikacije s međunarodnim vodama, premda već prethodno spomenuto pravo na neškodljivi prolaz operira s pojmom “razumne predvidive veličine brodova”, a iz konfiguracije tla i podmorja na prostoru Neuma i Kleka jasno je da vrlo velika

i visoka plovila i ne bi mogla pristupiti hipotetskoj novoj luci u Neumu (Rudolf, 2007: 118).

U trenutku pisanja ovog članka moglo se zaključiti da hrvatska strana planira uz pomoć fondova Europske unije te u skladu sa strategijama transeuropskih prometnih mreža¹³ izgraditi Pelješki most, no na način da on bude prihvatljiv bosanskohercegovačkoj strani. S druge strane, ratifikacija Ugovora o državnoj granici, koja nije izravno povezana s pitanjem mosta, no politički ga podupire, u Hrvatskom saboru za sada još nije razmatrana te je pitanje kako će proći s obzirom na žestok otpor oporbe (HDZ, HDSSB, u manjoj mjeri i Hrvatski laburisti), dok je posve sigurno da ratifikacija navedenog ugovora ne bi prošla u Sarajevu zbog osporavanja dogovorene granice na Uni od vlasti Republike Srpske. Hrvatsko Ministarstvo vanjskih i europskih poslova odlučilo se na “tihe razgovore” sa svojim bosanskohercegovačkim partnerima kako bi se smanjile tenzije i strasti koje rasprave o granici redovito izazivaju u medijima.

U slučaju Neuma na djelu je sukob dvaju teritorijalnih imperativa. Ta dva teritorijalna imperativa nemaju samo geostratešku i ekonomsku dimenziju, već i izrazit simbolički značaj za obje zemlje. Naime, hrvatski je teritorijalni imperativ dokidanje prostornog diskontinuiteta između južnog dijela Dubrovačko-neretvanske županije i ostatka države. Dubrovačko-neretvanska županija u najvećoj se mjeri prostorno poklapa s teritorijem nekadašnje Dubrovačke Republike, a upravo je teritorijalna politika Republike koja je prodala Neum Osmanlijama kako bi stvorila tampon-zonu prema mletačkoj Dalmaciji ostavila suvremenoj Republici Hrvatskoj u naslijeđe taj teritorijalni diskontinuitet. Hrvatska strana rješenje diskontinuiteta vidi u Pelješkom mostu koji predstavlja rekonfiguraciju prostora i prostornih odnosa građevinskim putem, tj. most će služiti kao nadomjestak i pružati dojam o teritorijalnoj spojenosti, odnosno kontinuitetu. Bosanskohercegovačka pak strana u području Neuma želi ostvariti dugoročne ciljeve pretvaranja Bosne i Hercegovine u pomorsku zemlju. Argumentacija dužnosnika Bosne i Hercegovine u slučaju razgraničenja na poluotoku Kleku i oko njega, kao i njihove kritike najave gradnje Pelješkog mosta, imaju za krajnji cilj proširenje morske jurisdikcije. Kao što je već spomenuto, prirodni uvjeti i zatvorenost mora Bosni i Hercegovini ne pružaju široke mogućnosti za razvoj pomorstva, no na diskurzivnoj razini status pomorske zemlje za službeno je Sarajevo izrazito bitan, čak i ako ne postoje gospodarske prednosti od gradnje luke u Neumu ili pak na poluotoku Kleku. Naime, naglašavanjem statusa pomorske zemlje Bosna i Hercegovina bi se izvukla iz stanovite izolacije (“more kao prozor u svijet”), ali i naglasila svoju gospodarsku i političku neovi-

¹³ Radi se o mreži plovnih, cestovnih, željezničkih i zračnih koridora pod nazivom *Trans-European Transport Networks* (TEN-T).

snost o Hrvatskoj preko čijeg teritorija inače komunicira i trguje s Europskom unijom, ali i s prekomorskim zemljama.

Razgraničenje na rijeci Uni također pokazuje dvije sukobljene teritorijalne vizije, odnosno koncepcije prostora. Za hrvatsku stranu dvorac Zrinskih na Uni ima povijesno-kulturnu dimenziju, odnosno važan je kulturni artefakt u kontekstu nacionalne kulture i identiteta. Upravo je dvorac Zrinskih, kao i mnoge slične utvrde (npr. u Slavonskom Brodu), važan u narativu o granici i u konstituiranju graničarskog identiteta.¹⁴ S druge strane, granica na Uni, premda nema poseban sigurnosni ili ekonomski značaj, važna je za vlastitu politiku teritorijalnosti Republike Srpske koja se pokušava provoditi u Banjoj Luci. Upravo nerješavanjem tog pitanja Republika Srpska gradi percepciju o vlastitoj teritorijalnosti i elementima suvereniteta koji taj entitet u praksi posjeduje.

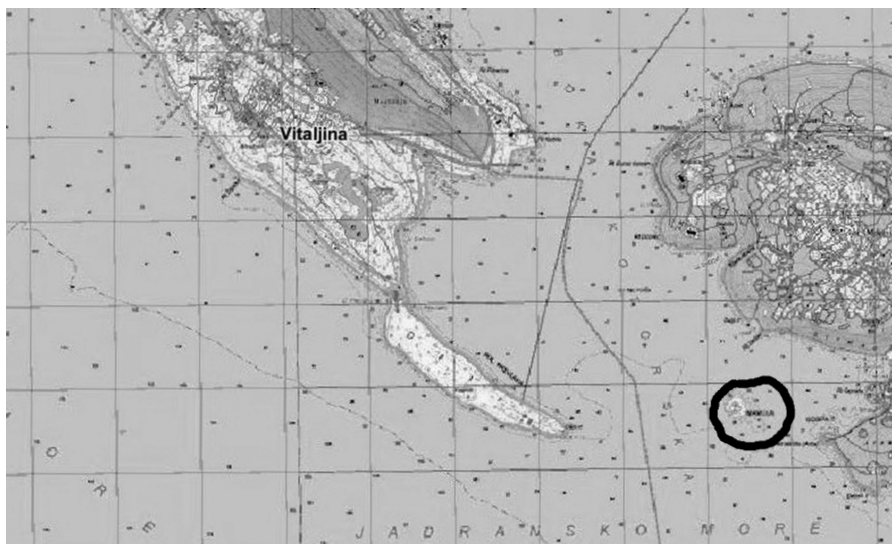
5.3. *Granica s Crnom Gorom*

Hrvatska granica s Crnom Gorom iznosi 25 kilometara (Klemenčić, 1993b: 33). Međutim, usprkos tako kratkoj granici radi se o strateški osjetljivom području jer se s poluotoka Prevlake i otočića Mamule (vidi *sliku 6*) može kontrolirati ulaz u Bokotorski zaljev (Blake i Topalović, 1996: 42). Nakon kraja ratnih zbivanja (sudjelovanja crnogorskih vojnih postrojbi u napadima JNA na Dubrovnik i Konavle te okupacije poluotoka Prevlake) i završetka promatračke misije Ujedinjenih naroda na poluotoku Prevlaci (*United Nations Mission of Observers in Prevlaka*, UNMOP, 1996-2002) (Klemenčić i Topalović, 2009: 322) hrvatska i crnogorska strana pokušale su postići dogovor o razgraničenju na uskom ulazu u Boku kotorsku na način koji bi zaštitio hrvatski teritorijalni integritet, ali i omogućio očuvanje crnogorskih interesa strateškog nadzora nad tim zaljevom. Međutim, privremeni sporazum o razgraničenju teritorijalnog mora, zaključen Protokolom o privremenom režimu između Hrvatske i tadašnje SR Jugoslavije 10. prosinca 2002. godine, odredio je crtu razgraničenja koja odstupa od crte sredine zaljeva uobičajene u međunarodnom pravu mora, čime je po mišljenju hrvatske strane Hrvatska stavljena u nepovoljan položaj (Vokić Žužul, 2009: 109).

Radi se o području koje hrvatska strana ocjenjuje geostrateški najosjetljivijim, tj. o prostoru krajnjeg juga zemlje koji se u uskom potezu proteže od ušća Neretve do vrha Oštro na poluotoku Prevlaci (Pavić, 2010: 289). U argumentaciji Crne Gore o, po njihovu mišljenju, poželjnom razgraničenju u Boki kotorskoj vidljiva je želja za cjelovitošću nadzora nad zaljevom (slično kao i u argumentaciji Sloveni-

¹⁴ Ovaj identitet temelji se na naslijeđu višestoljetnih ratnih sukoba Habsburškog i Osmanskog Carstva koji se tumače kao "sukob svjetova" i "sukob civilizacija". Narativ o graničarima izravno je povezan s narativom o "predzidu kršćanstva".

Slika 6. Sporna područja: Otočić Mamula i crta razgraničenja na ulazu u Bokokotorski zaljev

Izvor: Državna geodetska uprava Republike Hrvatske, istaknuo autor

je o Piranskom zaljevu/Savudrijskoj vali) (*ibid.*: 290). Rješenjem o privremenom režimu zacrtanim u Protokolu Hrvatska sa strateške strane gubi kontrolu nad dijelom zaljeva, a i demilitarizirano područje na Prevlaci puno je većeg opsega negoli slično područje na crnogorskoj strani (*ibid.*: 295). Također, važno je napomenuti da crnogorska strana priželjkuje pregovaranje i o kopnenoj granici, dok hrvatska smatra kopnenu granicu povijesnom i odavno utvrđenom, priželjkujući jedino određivanje središnje crte razgraničenja u akvatoriju na ulazu u Bokokotorski zaljev (Pavić, 2012: 263-264). Pomak u razrješavanju hrvatsko-crnogorskog spora oko granice na moru potaknula je Europska unija, odnosno hrvatski pregovori o pristupanju te sudjelovanje Hrvatske i Crne Gore u Jadransko-jonskoj inicijativi, što je 2011. rezultiralo međusobnim dogovorom o podnošenju predmeta razgraničenja Međunarodnom sudu u Den Haagu (*International Court of Justice, ICC*). Za sada nije izgledno da bi se i sporne granične točke sa Srbijom i Bosnom i Hercegovinom (s kojom već postoji neratificirani Ugovor o državnoj granici) mogle riješiti i konačno definirati na tom sudu. Odnosi Hrvatske s Crnom Gorom su značajno bolji negoli odnosi sa Srbijom i Bosnom i Hercegovinom te s vremenom postaju još bolji, što bi moglo pridonijeti razrješavanju graničnih prijepora. Naime, Crna Gora u Hrvatskoj vidi svojeg partnera na putu europskih integracija, dok Hrvatska

povratno time ojačava svoj položaj kao aktera europeizacije¹⁵ postjugoslavenskog prostora.

U slučaju razgraničenja u Bokokotorskom zaljevu radi se o pitanju pomorske moći, odnosno kontrole ulaza u zaljev. Za hrvatsku stranu posebice je važno, ne samo zbog sigurnosti već i zbog percepcije sigurnosti, biti u stanju imati pregled i kontrolu nad što većim arealom na krajnjem jugu zemlje. U kontekstu ulaska u Schengenski prostor to postaje još i važnije jer time Hrvatska lakše nadzire i ilegalne migrante koji stižu brodicama iz Jonskog u Jadransko more. S druge strane, rješenje tog pitanja i postizanje kompromisa ima važnost za obje zemlje jer ima ulogu u nadilaženju naslijeđa rata. Za crnogorsku stranu rješavanje graničnog prijepora ima ulogu demonstriranja spremnosti na prekograničnu suradnju i sposobnosti za suočavanje s prošlošću, što s druge strane može pripomoći pristupanju Crne Gore Europskoj uniji.

6. Zaključak

Analiza graničnih prijepora koji su još otvoreni između Hrvatske i triju istočnih susjednih država pokazala je kako su se pri pokušajima određivanja granica u postjugoslavenskom prostoru miješali različiti kriteriji (Bosna i Hercegovina, slično kao i Slovenija, vodi se djelomično i načelom pravičnosti, a ne prava). Hrvatska ima strateški interes u što kraćem roku iznaći modele rješavanja preostalih graničnih pitanja. To može učiniti bilo ratificiranjem postojećih sporazuma o granici (u slučaju Bosne i Hercegovine), bilo iniciranjem mješovitih povjerenstava za utvrđivanje granice, bilo obraćanjem Međunarodnom sudu u Den Haagu (što je već učinjeno u slučaju Crne Gore). Dakako, usprkos naporima hrvatske strane nekooperativnost na drugoj strani (primjerice odbijanje ratifikacije u Bosni i Hercegovini zbog oprečnog stava o sporazumu u Republici Srpskoj) naposljetku može usporiti proces iznalaženja konačnog međusobno prihvatljivog rješenja graničnog spora. Konačno, Europska unija prolazi kroz financijsku, gospodarsku i političko-konceptualnu krizu koja se manifestira zamorom od proširenja. Ako Hrvatska ne pokaže da je sposobna razriješiti otvorena bilateralna pitanja sa svojim istočnim susjedima te time doprinijeti stabilizaciji postjugoslavenskog prostora, dovodi se u pitanje njena spremnost za aktivno članstvo u Europskoj uniji. U zadaćama koje su pred Hrvatsku stavljene u prvom izvješću o monitoringu (nadzoru pripremljenosti za članstvo i provođenja reformi i mjera zacrtanih i dogovorenih tijekom pristupnih pregovora i definiranih Ugovorom o pristupanju Republike Hrvatske Europskoj uniji), objavljenom 10. listopada 2012. godine, jasno se napominju potrebne reforme i dodatni napori

¹⁵ Europeizaciju shvaćam kao proces širenja i učvršćivanja političkih stavova i vrijednosti sadržanih u ugovorima Europske unije i drugim ključnim dokumentima Europske komisije i Europskog parlamenta.

u 24. poglavlju (Pravda, sloboda i sigurnost), a koji se odnose na pripremu za uvođenje schengenskog režima te na stvaranje kapaciteta za upravljanje migracijama i prihvat azilanata.¹⁶ Učinkovito okončanje graničnih sporova s istočnim susjedima vanjskopolitički je, sigurnosni i gospodarski imperativ Republike Hrvatske u nadolazećem kratkoročnom razdoblju.

Premda Europska unija rekonfigurira prostor rušenjem državnih granica unutar Schengenskog prostora i time provodi specifičnu europsku deterritorijalizaciju, ona istovremeno stvara nove razdjelnice između članica i ne-članica EU (europska reteritorijalizacija). Hrvatska se pri tome istovremeno otvara prema sjeverozapadu, a zatvara prema sjeveroistoku. Definiranje granica i upisivanje značaja u granične točke i prostor koji ostaje izvan, odnosno unutar granica neraskidivo je povezano s provedbom moći koja pak održava identitet koji crpi svoje kulturne artefakte iz teritorijalnosti.

Teritorij je inherentno politička kategorija, te je gotovo nemoguće promišljati teritorij bez političkog značaja i politiku lišiti njene teritorijalne komponente. Značenje i uloga teritorija nisu statični ni neovisni o političkim procesima, već odražavaju promjene u odnosima moći i dominantnim kategorijama znanja i značenja koje opisuju i podupiru odnose moći. Hrvatska članstvom u Europskoj uniji “ulazi u Europu”, no istodobno se i “vraća na granicu Europe”, što svjedoči o dvojakosti naravi europske teritorijalizacije.

LITERATURA

- Agnew, John. 2003. *Geopolitics: Re-visioning world politics*. 2. izdanje. Routledge. London – New York.
- Agnew, John. 2009. *Globalization and Sovereignty*. Rowman & Littlefield Publishers. Lanham, MD, Plymouth.
- Agnew, John i Stuart Corbridge. 1995. *Mastering space: Hegemony, territory and international political economy*. Routledge. London – New York.
- Blacksell, Mark. 2006. *Political Geography*. Routledge. London – New York.
- Blake, Gerald H. i Duško Topalović. 1996. The Maritime Boundaries of the Adriatic Sea. *International Boundaries Research Unit (IBRU) Maritime Briefing* (1) 8. <https://www.dur.ac.uk/ibru/publications/view/?id=231> (12. prosinca 2012).
- Brochmann, Marit; Jan Ketil Rød i Nils Petter Gleditsch. 2012. International Borders and Conflict Revisited. *Conflict Management and Peace Science* (29) 2: 170-194.

¹⁶ Europska komisija, *Comprehensive Monitoring Report on Croatia*. http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/hr_analytical_2012_en.pdf (10. listopada 2012).

- Cooper, Robert. 2009. *Slom država: poredak i kaos u 21. stoljeću*. Profil International. Zagreb.
- Cox, Kevin R. 2002. *Political Geography: Territory, State, and Society*. Blackwell. Oxford.
- Cvrtila, Vlatko. 2000. Croatia – The “Gateway” to Southeast Europe. *Politička misao* (37) 5: 150-159.
- Degan, Vladimir Đuro. 1996. Nastanak i prestanak postojanja države (Komentar uz izvješća Badinterove komisije). *Politička misao* (33) 1: 178-187.
- Degan, Vladimir Đuro. 1998. Teritorijalna suverenost države. *Politička misao* (35) 1: 54-74.
- Degan, Vladimir Đuro. 2005. Međunarodno pravo kao osnova rješavanja preostalih sporova na području bivšeg SFRJ. *Adrias* (12) 1: 37-51.
- Degan, Vladimir Đuro. 2007. Konsolidacija pravnih načela o razgraničenjima morskih prostora i slovenska “Bijela knjiga” iz 2006. godine. *Poredbeno pomorsko pravo* (46) 161: 13-39.
- Deleuze, Gilles i Félix Guattari. 1983. *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*. University of Minnesota Press. Minneapolis.
- Diener, Alexander C. i Joshua Hagen. 2010. Introduction, u: Diener, A. C. i Hagen, J. (ur.): *Borderlines and Borderlands: Political Oddities at the Edge of the Nation-State*. Rowman & Littlefield Publishers. Lanham, MD, Plymouth: 1-14.
- Dietz, Thomas; Matthias Albert i Stephan Stetter (ur.). 2008. *The European Union and Border Conflicts: The Power of Integration and Association*. Cambridge University Press. Cambridge, New York.
- Dokumenti. 1996. Mišljenja Arbitražne komisije o procesu raspada i o kriterijima za prestanak postojanja bivše SFRJ. *Politička misao* (33) 1: 166-177.
- Dominis, Željko. 2006. Nestanak instituta otvorenog mora u Jadranu. *Naše more: Znanstveni časopis za more i pomorstvo* (53) 5-6: 228-238.
- Državna geodetska uprava Republike Hrvatske. *Topografska karta Republike Hrvatske*. <http://geoportal.dgu.hr/viewer/?baselayer=TK25> (18. rujna 2012).
- Elden, Stuart. 2005. Missing the point: globalization, deterritorialization and the space of the world. *Transactions of the British Institute of Geographers*, 30: 8-19.
- Europska komisija. 2012. *Comprehensive Monitoring Report on Croatia*. http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/hr_analytical_2012_en.pdf (10. listopada 2012).
- Foucault, Michel. 1980. *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*. Pantheon Books. New York.
- Furness, Shelagh. 2000. Brave New Borderless State: Illegal Immigration and the External Borders of the EU. *International Boundaries Research Unit (IBRU) Boundary*

- and Security Bulletin* (3) 8. <https://www.dur.ac.uk/ibru/publications/view/?id=175> (12. prosinca 2012).
- Futo, Peter; Michael Jandl i Liia Karsakova. 2005. Illegal Migration and Human Smuggling in Central and Eastern Europe. *Migracijske i etničke teme* (21) 1-2: 35-54.
- Hix, Simon. 2005. *The Political System of the European Union*. 2. izdanje. Palgrave Macmillan. Houndmills, New York.
- Ibler, Vladimir. 2012. Sporazum o arbitraži između Vlade Republike Hrvatske i Vlade Republike Slovenije. *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti: Razred za društvene znanosti* (49) 512: 145-175.
- Jellinek, Georg. 2011. *Allgemeine Staatslehre*. Nabu Press. Charleston, SC.
- Jones, Martin; Rhys Jones i Michael Woods. 2004. *An Introduction to Political Geography: Space, Place and Politics*. Routledge. London – New York.
- Josipović, Damir. 2012. Hrvatsko-slovenska granica: pozadina određivanja i mijenjanja granica u Istri s obzirom na suvremene granične probleme. *Geoadria* (17) 1: 25-43.
- Jović, Dejan. 2003. *Jugoslavija – država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije (1974.-1990.)*. Prometej. Zagreb.
- Klemenčić, Mladen. 1993a. Boundary Issues and Solutions Following the Breakdown of Yugoslavia. *International Boundaries Research Unit (IBRU) Boundaries and Security Bulletin* (1) 1. <https://www.dur.ac.uk/ibru/publications/view/?id=1> (12. prosinca 2012).
- Klemenčić, Mladen. 1993b. Croatia – Past And Present (Location, Position, Territory, Borders, Regions). *Acta Geographica Croatica* (28) 1: 23-37.
- Klemenčić, Mladen. 1999/2000. The Border Agreement Between Croatia and Bosnia-Herzegovina: The First But Not the Last. *International Boundaries Research Unit (IBRU) Boundary and Security Bulletin* (7) 4. http://www.dur.ac.uk/resources/ibru/publications/bsbfirstpages/bsb7-4_klemencic_p1.pdf (12. prosinca 2012).
- Klemenčić, Mladen. 2007. Glavne odrednice geografskog položaja Vukovara. *Društvena istraživanja* (17) 1-2/93-94: 125-134.
- Klemenčić, Mladen i Clive Schofield. 1995. Croatia and Slovenia: The ‘Four Hamlets’ Case. *International Boundaries Research Unit (IBRU) Boundary and Security Bulletin* (2) 4. <https://www.dur.ac.uk/ibru/publications/view/?id=52> (12. prosinca 2012).
- Klemenčić, Mladen i Clive Schofield. 2001. War and Peace on the Danube: The Evolution of the Croatia-Serbia Boundary. *International Boundaries Research Unit (IBRU) Boundary & Territory Briefings* 3 (3). <https://www.dur.ac.uk/ibru/publications/view/?id=218> (12. prosinca 2012).
- Klemenčić, Mladen i Duško Topalović. 2009. Morske granice u Jadranskom moru. *Geoadria* (14) 2: 311-324.

- Novak, Paolo. 2011. The Flexible Territoriality of Borders. *Geopolitics* (16) 4: 741-767.
- Ó Tuathail, Gearóid. 1996. *Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space*. Routledge. London.
- Ó Tuathail, Gearóid. 1998. Thinking critically about geopolitics, u: Ó Tuathail, G.; Dalby, S. i Routledge, P. (ur.): *The Geopolitics Reader*. Routledge. London – New York: 1-12.
- Ó Tuathail, Gearóid. 1999. Borderless worlds? Problematising discourses of deterritorialisation. *Geopolitics* (4) 2: 139-154.
- Paasi, Anssi. 2003. Territory, u: Agnew, J.; Mitchell, K. i Ó Tuathail, G. (ur.): *A Companion to Political Geography*. Blackwell. Malden, MA, Oxford: 109-122.
- Pavić, Radovan. 2010. Raščlamba “protokola” u svezi s granicom između Republike Hrvatske i Crne Gore. *Geoadria* (15) 2: 287-303.
- Pavić, Radovan. 2012. Problem hrvatsko-crnogorske granice na moru. *Anali Hrvatskog politološkog društva* (8): 261-281.
- Popović, Petar. 2012. *Prijepori u teorijama međunarodnih odnosa*. Politička kultura. Zagreb.
- Radan, Peter. 2002. *The Break-up of Yugoslavia and International Law*. Routledge. London – New York.
- Ramet, Sabrina P. 2005. *Thinking About Yugoslavia: Scholarly Debates About the Yugoslav Breakup and the Wars in Bosnia and Kosovo*. Cambridge University Press. Cambridge, New York.
- Rifkin, Jeremy. 2006. *Europski san: kako europska vizija budućnosti polako zasjenjuje američki san*. Školska knjiga. Zagreb.
- Rudolf, Davorin. 2007. Hrvatski tjesnaci između Bosne i Hercegovine i otvorenoga mora. *Poredbeno pomorsko pravo* (46) 161: 113-122.
- Storey, David. 2012. *Territories: The Claiming of Space*. Routledge. London – New York.
- Šegvić, Saša, 2011. Šengenski režim upravljanja vanjskim granicama EU. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* (48) 1: 11-31.
- Tatalović, Siniša. 1996. Military and Political Aspects of the Croato-Serbian Conflict. *Politička misao* (33) 5: 166-190.
- Toft, Monica Duffy. 2003. *The Geography of Ethnic Violence: Identity, Interests, and the Indivisibility of Territory*. Princeton University Press. Princeton, NJ, Oxford.
- Tomaić, Tatjana. 2011. Kriza međunarodnih odnosa – studija slučaja: Hrvatska i Slovenija – granica u Istri. *Časopis za suvremenu povijest* (43) 2: 391-414.
- Vokić Žužul, Marina. 2009. Granice teritorijalnog mora u nacionalnim propisima i praksi obalnih država Sredozemlja. *Poredbeno pomorsko pravo* (48) 163: 85-127.
- Williams, Colin H. 2003. Nationalism in a democratic context, u: Agnew, J.; Mitchell, K. i Ó Tuathail, G. (ur.): *A Companion to Political Geography*. Blackwell. Malden, MA, Oxford: 356-377.

- Wodak, Ruth. 2007. 'Doing Europe': the Discursive Construction of European Identities, u: Mole, R. C. M. (ur.): *Discursive Constructions of Identity in European Politics*. Palgrave Macmillan. Basingstoke, New York.
- Zacher, Mark W. 2006. The Territorial Integrity Norm: International Boundaries and the Use of Force, u: Simmons, B. A. i Steinberg, R. H. (ur.): *International Law and International Relations*. Cambridge University Press. Cambridge, New York: 259-289.
- Zavratnik Zimic, Simona. 2003. Constructing "New" Boundary: Slovenia and Croatia. *Revija za sociologiju* (34) 3-4: 179-188.
- Zorko, Marta. 2012. Pojam granice u postmodernoj geopolitici. *Politička misao* (49) 2: 30-44.

Višeslav Raos

THE SHIFT OF THE EUROPEAN UNION BORDER TO THE SOUTHEAST AND MULTIPLE PROCESSES OF TERRITORIALIZATION

Summary

The European Union, a unique postmodern political system, redefines statehood, sovereignty and territoriality and thus changes the traditional significance of territory and state borders. European integration causes the dismantling of existing spatial referential frames (deterritorialization), yet simultaneously fosters reterritorialization, i.e. the creation of new spatial relations and referential frames. European Union enlargement includes expansion of border and customs mechanisms which yet again emphasizes the role of territorial control and the importance of spatial boundary-drawing. The dynamic role and significance of territory in politics can be especially seen in the Croatian case. The war experience in recent Croatian history is linked with the imagining of territory and territoriality in politics. The accession of Croatia into EU is the first step towards de facto dismantling of borders towards other members-states within the Schengen system, yet at the same time it creates new dimensions to the boundaries towards the post-Yugoslav neighborhood. The three cases, i.e. borders disputes of Croatia with Serbia, Bosnia and Herzegovina and Montenegro illustrate the multi-faceted meaning of territory in politics and the inability to separate the political from the territorial.

Keywords: European Union, Croatia, Territory, Border, Schengen Area

Kontakt: **Višeslav Raos**, Centar za politološka istraživanja, Veleučilište VERN',
Trg bana Josipa Jelačića 3, 10 000 Zagreb. E-mail: viseslav.raos@cpi.hr